

OBRAZ METODA AKO LITERÁRNEJ POSTAVY V SLOVENSKEJ PRÓZE

The Image of Methodius as a Literary Character in Slovak Prose

Dominik Vančo

DOI: 10.17846/CL.2023.16.2.136-146

Abstract: VANČO, Dominik: *The Image of Methodius as a Literary Character in Slovak Prose*. The aim of the article is to examine the image of Methodius as a literary character in the main literary texts of Slovak prose, which are thematically focused on the period of Great Moravia. We work with texts by three authors, namely J. M. Hurban: *Svadba kráľa veľkomoravského* (1842); M. Ferko: *Svätopluk* (1975) and *Svätopluk a Metod* (1985); F. Rábek: *Tajomstvo Zoborského kláštora* (2019). We use the techniques of text analysis, interpretation and comparison. Using eight criteria, we observe in what ways the mentioned authors' approaches in a connection to the reflection of Methodius coincide and in what ways they differ. Our attention is focused on the following aspects: the time span of the plot, character traits, character development and psychologization, the relationship between Methodius and Svätopluk, Methodius' disputes with the Frankish bishops, the role of Methodius in the spread of Christianity in Bohemia, the role of Methodius in the literary text and intertextuality in a relation to medieval texts. Despite certain differences, a positive character image of Methodius dominates in Slovak prosaic texts – it varies between mythicization, demythicization and glorification. The most plastic portrayal of the character of Methodius can be observed in the novels of M. Ferko. Authors of modern literary texts preserve the idea of Methodius as a saint, which has been handed down since the Middle Ages.

Keywords: *Methodius, saint, Slovak prose, variability, idealization*

ÚVOD

V rámci dejín slovenskej literatúry sa historická osobnosť Metoda, byzantského misionára a neskôr moravsko-panónskeho arcibiskupa, stáva predmetom umeleckej reflexie už v dobových pamiatkach veľkomoravskej literárnej školy, resp. v textoch jej nasledovníkov. Ide najmä o *Život Metoda*, *Život Klimenta* či panegyriku *Pochvala Cyrilovi a Metodovi*¹, v ktorých sa Metodovi venuje zvýšená pozornosť. Sú to texty, ktoré sa pri stvárňovaní Metoda vyznačujú postupmi charakteristickými pre hagiografickú literatúru², t. j. hlavne idealizovaným typizovaním prejavujúcim sa v typických vlastnostiach svätca (zbožnosť, pokora, skromnosť, prísnosť, učenosť) a uplatňovaním kompozičných postupov žánru legendy: *vita* – životopisné informácie; *passio* – tematizácia a zdôrazňovanie Metodovho zápasu s franským duchovenstvom a jeho trojročné väznenie, resp. odkaz

¹ Slovenský preklad týchto textov je dostupný v publikáciách Petra Ratkoša *Veľkomoravské legendy a povesti* (1977), príp. Andreja Škovieru *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov* (2013).

² Pre podrobnejšiu charakteristiku žánru legendy pozri práce: *Poetický slovník* (Žilka 1987); *Encyklopedie literárních žánrů* (Mocná, Dagmar – Peterka, Jozef et al. 2004).

na askézu; miracula – topos zázraku vyjadrený Metodovými prorockými schopnosťami. Prístup k Metodovi ako k svätovi do istej miery rámcuje možnosti jeho umeleckej reflexie. Preto nás zaujíma, ako sa s uchopením takejto historickej postavy s atribútom svätca vysporiadali autori novodobých prozaických diel slovenskej literatúry.

V príspevku si všimame mieru variability vo vyobrazovaní Metoda v kľúčových prózach s veľkomoravskou tematikou³, v ktorých má Metod ako literárna postava centrálné postavenie⁴: Jozef Miloslav Hurban: *Svadba kráľa veľkomoravského* (1842); Milan Ferko: *Svätopluk* (1975) a *Svätopluk a Metod* (1985); František Rábek: *Tajomstvo Zoborského kláštora* (2019). Na uvedenú problematiku teda nazeráme z diachrónneho pohľadu pričom predpokladáme istú zákonitú mieru intertextuálnej závislosti moderných literárnych diel od dobových stredovekých pamiatok, čo vyplýva jednak zo žánrového charakteru historickej prózy⁵, jednak z afirmatívneho rešpektovania predlohových textov. Analyticky-interpretačné postrehy kategorizujeme a komparujeme cez optiku ôsmich kritérií.

Časové rozpätie deja

Dej próz všetkých troch autorov je zasadený do dejinného obdobia 9. storočia. Rozdielnosť sa však prejavuje v časovom rozpätí, ktoré je v nich tematizované. Ferko aj Rábek vo svojich románoch podobne zachytávajú relatívne rozsiahly časový úsek. Vo Ferkovom prípade sa dej primárne odohráva v rozpätí rokov 867 – 885, t. j. dej sa začína až počas pôsobenia byzantskej misie na Veľkej Morave⁶. Rábekovo narábanie s fabulou je ešte rozsiahlejšie. Zobrazuje aj okolnosti, ktoré predchádzali Rastislavovmu posolstvu a dej končí až neskôr po Metodovej smrti zhruba v prvej polovici 90. rokov 9. storočia, keď sa v kláštore na Zobore stretne starý Svätopluk s Gorazdom. Obaja autori uplatňujú nielen lineárnu, ale aj retrospektívnu kompozíciu, ktorá slúži najmä na tematizáciu mladosti Konštantína a Metoda. Je pri tom zaujímavé, že u Ferka Metod spomína sám na svoju mladosť vo forme vnútorných monológov, zatiaľ čo u Rábeka sa o informáciách z Metodovho života dozvedáme skôr z replík iných postáv, napr. z prehovoru Konštantína: „*Je to môj starší brat Michal. Jeho rehoľné meno je Metod. Bol so mnou už na predchádzajúcej misii na Kryme a teraz prišiel z kláštora, aby sa pripojil k nám*“ (Rábek 2019, 62) alebo Gorazda: „*Vieš predsa, čím bol Metod*

³ V rámci slovenskej literatúry možno sledovať bohatú tradíciu umeleckého vyrovnávania sa s dejinným odkazom Veľkej Moravy. Podrobný prehľad týchto literárnych diel lyrických, epických i dramatických obsahuje publikácia Rudolfa Krajčoviča *Veľká Morava v tisícročí* (1985), ale taktiež antológie, ktoré zostavili Peter Liba a Silvia Lauková *Svätý Cyril a svätý Metod v slovenskej literatúre* (2012); *Medzi trvaním a dejinami* (2013). Odbornej reflexii tejto problematiky sa venujú aj viaceré štúdie, napr.: *Literárnohistorická reflexia cyrilo-metodského odkazu v dejinách slovenskej literatúry* (Lukáčová 2018, 113-128); Ss. Cyril and Methodius in the slovak literature of the 20th century (Ivanič 2021, 169-186); *Cyrilo-metodský obraz v slovenskej kultúre 19. storočia. Premena tradície na kult a ich podoby* (Škvarna 2012, 187-212); *Veľká Morava v slovenskej dráme 20. storočia* (Kákošová 2013, 76-88); *Sv. Cyril a Metod v slovenskej poézii 20. a 21. storočia* (Gallik 2016, 98-105).

⁴ V príspevku preto nepracujeme s románom L. N. Jégého *Svätopluk* (1928), pretože postava Metoda sa v ňom objavuje iba marginálne a na plynutie deja nemá takmer žiadny vplyv.

⁵ S ohľadom na vzťah medzi fikciou a historickým faktom, sprostredkovaným interpretáciou dobových prameňov, v rámci historického žánru porovnaj publikáciu Reného Bílika *Historický žánr v slovenskej próze* (2008).

⁶ Príchod byzantských misionárov na Veľkú Moravu sa datuje rokom 863 (Marsina 2012, 38).

predtým, než sa stal mníchom...Bol správcom provincie v Byzancii“ (Rábek 2019, 220). Spomína sa najmä Metodova funkcia správcu provincie a okolnosti vstupu do kláštora na Olympe⁷.

Hurban vystaval dej svojej prózy na malom časovom úseku, začiatok 70. rokov 9. storočia, a zameral sa v podstate len na jednu hlavnú dejovú zápletku naznačenú už v názve diela – svadbu Svätopluka, resp. jeho rozhodovanie sa medzi nevestou slovanského (konkrétne českého) a neslovanského (franského) pôvodu. Zákonite teda nezaznamenáva ani okolnosti z mladosti Metoda, ktoré bezprostredne nesúvisia s dejom tejto prózy. Vzhľadom na kratší rozsah Hurbanovej *Svadby* oproti rozsiahlejším románom sa aj spracovanie deja vyznačuje jednoduchšou kompozíciou.

Charakterové vlastnosti Metoda

Charakterové vlastnosti Metoda vyznievajú u všetkých troch autorov kladne. V Hurbanovom prípade možno hovoriť o idealizácii Metoda, ktorá však korešponduje s celkovým ideovým podtextom tejto prózy – sprostredkovať mýtizovaný obraz dávnej a slávnej slovenskej minulosti⁸. Predmetom tejto idealizácie sa tu stáva najmä aspekt silného slovanstva, ktorého je Metod zástupcom: „*slovanský apoštol*“ (Hurban 2014, 44). V próze sa totiž výrazne exponuje konflikt medzi cudzím franským svetom a vlastným slovanským svetom zastúpeným Veľkou Moravou a Čechmi. Metod zohráva kľúčovú úlohu, keď ovplyvní Svätopluka, aby si vybral nevestu z Čiech, čím sa upevní spojenie slovanských etník. Z charakterových vlastností sa explicitne pomenúva Metodovo vedomie spolupatričnosti so slovanstvom: „*Metod, ktorý zahorel láskou k slovenskému národu*“ (Hurban 2014, 28), ďalej zbožnosť, nebojácnosť, múdrosť či mierumilovnosť.

V Rábekovom románe naberá charakteristika Metoda podobu idealizovaného typizovania, ktoré sa svojím charakterom približuje poetike stredovekej legendy. Dominantnou črtou Metoda je intenzívne prežívanie kresťanskej viery, resp. zbožnosť, ktorá vyplýva nielen z jeho činov, ale aj z celkovej štylizácie replík: „*Byť kresťanom, to je veľký Boží dar! V krste nás Boh prijal za svoje deti, spojil nás so svojím Synom a my máme spolupracovať s ním, vždy a všade prinášať ovocie dobrých skutkov*“ (Rábek 2019, 227). Idealizovaný obraz sa ďalej dosahuje vyzdvihovaním typizovaných vlastností ako múdrosť, pracovitosť, obetavosť, nápomocnosť, prísnosť, ale aj poukazovaním na všeobecnú úctu ľudu voči Metodovi: „*Sídlny chrám moravského arcibiskupa i jeho okolie je plné ľudí z blízka i z ďaleka. Sú medzi nimi starí i mladí, celé rodiny s deťmi, veľmoži i chudobní. Kto len mohol prišiel, aby sa rozlúčil s milovaným duchovným otcom, aby za neho ďakoval Bohu a spolu s kňazmi sa modlil za spásu jeho duše*“ (Rábek 2019, 229-232). Takto naznačená charakteristika ústi v dosiahnutí svätosti. V románe si totiž možno všimnúť viaceré postupy typické pre žáner kanonizačnej legendy, na ktoré ešte poukážeme.

Možno konštatovať, že Ferko sa na rozdiel od ostatných autorov priklonil k profánnejšiemu a zároveň oveľa plastickejšiemu vykresleniu Metoda. Nepristupuje k nemu ako k idealizovanému svätcovi, ale ho poľudšťuje. Vyzdvihuje jeho praktické znalosti právneho charakteru a taktiež skúsenosti z obdobia, keď pôsobil ako správca provincie: „*hneď tu na mieste, lebo je dosť svedkov,*

⁷ Predtým než sa Metod venoval misijnej činnosti vykonával najprv svetskú funkciu správcu provincie pravdepodobne v okolí Solúna v rokoch 843 – 856. Na túto funkciu následne rezignoval a vstúpil do kláštora na maloázijskom vrchu Olymp, kde sa neskôr stretol s bratom Konštantínom. Misie k Chazarom na začiatku 60. rokov 9. storočia sa už zúčastnili obaja bratia spoločne (Dvorník 1970, 76-83).

⁸ Pre prózu slovenského romantizmu bolo typické prispôbovať podobu a funkciu umeleckých diel národnovedomovaciemu cieľu. V rámci Hurbanovej koncepcie možno vnímať orientáciu na dávnu minulosť, ktorá „je konštruovaná ako utopická predstava o „zlatom veku“ a v celom koncepte plní pragmatickú funkciu vzoru a príkladu“ (Bílik 2014, 474). Tejto predstave následne zodpovedá oslavné idealizované stvárnenie postáv ako národných hrdinov, predstaviteľov slávnej minulosti.

nechám jeho vinu preskúmať, aby sa zadostučinilo zákonu i tebe“ (Ferko 2013, 289). Tento aspekt je vyjadrený aj pars pro toto v prívlastku *Zákonodarca*, ktorý autor Metodovi analogicky prisúdil ku Konštantínovmu prívlastku *Filozof*. Celkovo sa vyznačuje kladnými vlastnosťami, no výraznejšie prejavy zbožnosti a prísnosti v dodržiavaní kresťanskej morálky sa objavujú až po vysvätení za arcibiskupa. Netradičným aspektom je Metodova záľuba v pití vína zdôrazňovaná na mnohých miestach diela: „*Aristos! – nezdržal sa Metod radostného prekvapenia: jeho najobľúbenejšie víno! Naklonil sa k bratovi a vzrušene mu vysvetľoval, aký rozdiel je medzi nitrianskou zajačou krvou, blatnohradským Pribinovým a chioským*“ (Ferko 2013, 83). Nekonvenčne pôsobia aj zmienky o jeho manželke a deťoch, ktoré bol nútený opustiť: „*Za to, že som pred mnohými rokmi v Solúne – bože, je ešte nejaký Solún? – opustil ženu, deti, majetok a šiel do kláštora? Šiel som azda dobrovoľne?*“ (Ferko 2013, 38).

Ferko v podstate demýtizuje nielen samotného Metoda, ale aj byzantskú misiu ako takú. Do značnej miery ju problematizuje najmä poukazovaním na mocenské záujmy Byzancie a na snahy Veľkej Moravy o geopolitické osamostatnenie sa. Príznačne pôsobia aj pocity vyhnanstva, ktoré Konštantín a Metod zažívajú počas ich pobytu na Veľkej Morave: „*V Konštantínopole sú nepohodlní, ba možno aj nebezpeční. Lež ani najprefíkanejším vyzvedaním nemohli zistiť, komu stoja v ceste, kto ich posielal do nového vyhnanstva. Tak veru, do vyhnanstva, taká je pravda! Pôvodne mali za úlohu iba overiť pravdivosť Svätoplukových údajov o rozlohe krajiny, o jej vojenskej a hospodárskej sile, o možnostiach a vyhliadkach získať Slovienov pod byzantský vplyv*“ (Ferko 2013, 19). Ferko v najvýraznejšej miere z uvedených autorov tematizuje aj problematizáciu christianizácie v kontexte pretrvávajúceho pohanstva. Prijatie kresťanstva nie je idealizované, neprebíha hladko, ale dochádza k mnohým sporom medzi kresťanmi a pohanmi.

Vývin postavy a miera jej psychologizácie

V Hurbanovej próze nie je priestor na to, aby mohlo dôjsť k zásadnejšiemu vývinu Metoda už vzhľadom na kratší rozsah textu. Psychologizácia postavy sa prejavuje v príznačnom zmýšľaní postavy, ktoré je prispôsobované romantizujúcej predstave o súdržnosti Slovanstva⁹. Ukazuje sa to v Metodových replikách, keď apeluje na Svätopluka, aby si vybral výlučne slovanskú nevestu: „*A nazdávaš sa, veľký synovec veľkého Rastislava, že tvoj trón, utvrdený slovanskou krvou, by Nemka, hoci ešte zo slávnejšieho rodu, skrášila väčším leskom než kňažná slovanského rodu, aj keď slabšieho?*“ (Hurban 2014, 30). Výraznejší prienik do vnútorného prežívania postavy sa tu však nevyškytuje.

Metod v Rábekovom spracovaní sa napriek väčšiemu textovému priestoru v zásade nevyvíja. Napriec dejom sa vyznačuje stabilnými idealizovanými, resp. typizovanými charakterovými vlastnosťami. Všetko jeho konanie je motivované zbožnosťou, intenzívnym prežívaním viery. Markantnejšia zmena v súvislosti s Metodom sa týka skôr jeho postavenia, keď sa stáva arcibiskupom, no charakterovo sa nemení. Kladnými vlastnosťami sa vyznačuje už aj pred vysvätením. Táto okolnosť tiež podporuje dojem, že poetika Rábekovho románu korešponduje s predstavami

⁹ Podľa Cyrila Krausa (1999, 97) koná postava Hurbanových próz „v záujme ‚vyšších‘ spoločenských a mravných ideálov a má ich na zreteli aj pri riešení osobných problémov“. Zodpovedá tomu aj spracovanie motívu Svätoplukovej svadby. Výber nevesty je v zásade problémom najmä osobným, no Hurban stavia túto svadbu do pólu nadosobného, národného. Túto myšlienku potvrdzuje skutočnosť, že ženské postavy nie sú charakterizované individuálnymi rysmi, ich hodnotenie podlieha čisto národnému aspektu. Skutočnú náklonnosť dokáže Svätopluk pociťovať len k žene slovanského pôvodu: „*Keď porovnával držanie sa, krásu a reč tejto vyšehradskej kňažnej s inými, najmä zahraničnými devami, všetko sa mu na nej pozdávalo lepšie než na iných*“ (Hurban 2014, 41).

stredovekej literatúry o nemennosti. S tým súvisí aj potláčanie psychologickkej kresby, čím sa kladú do úzadia individuálne rysy konkrétnej postavy a zdôrazňujú všeobecné vlastnosti svätca. Autor necháva čitateľa nahliadnúť do vnútorného prežívania Metoda iba vo výnimočnom prípade. Ide o scénu, v ktorej sa Metod lúči s matkou pri odchode na Veľkú Moravu, keď si možno všimnúť prejav emócie: „*Hlas sa mu však zasekol v hrdle, pohnutie mu nedovolilo ďalej hovoriť*“ (Rábek 2019, 67). Takéto načrtnutie emocionality je v tomto románe raritné.

Ferko, naopak, necháva Metoda podstúpiť značný vývin, ktorý sa črtá v troch kľúčových aspektoch. V prvom rade je to citeľný prechod od počiatočného svetského (konkrétnejšieho) zmýšľania k duchovnému (abstraktnejšiemu) zmýšľaniu: „*Ako sa však nebúriť, keď sa hovorí len o záujmoch vladárov, o zlate a vojsku, hoc ide o kresťanstvo, vieru, poznanie! Ach, už rojčím ako brat. Jeho sen o anjelskej krajine, o pozemskom raji sa vo mne natolko zakorenil, že sa odpútam od zeme*“ (Ferko 2013, 124-125). Za determinujúci dejový predel možno v tejto súvislosti považovať Konštantínovu smrť a vysvätenie Metoda za arcibiskupa, čím na seba prebral vedúcu úlohu v pokračovaní byzantskej misie. Ďalším aspektom vývinu je meniaci sa rozsah Metodových znalostí, resp. zručností. Od začiatku je síce štylizovaný ako múdry a vzdelaný učenec, no jeho vedomosti nie sú prezentované ako hotové či uzavreté. Najmarkantnejšie sa to prejavuje v súvislosti s rétorickou schopnosťou presvedčivej argumentácie. Naprieč dejom sa zdôrazňuje, že na rozdiel od Konštantína nevyniká rétorickou zdatnosťou: „*Prestaň a nechci napodobňovať brata, keď nemáš dar jeho reči!*“ (Ferko 2013, 349). Zmena nastáva počas Metodovho väznenia v Regensburgu, keď usilovne študuje mnohé spisy a oduševnene pripravuje svoju obhajobu, s ktorou vystúpi pred koncilom franských biskupov: „*Otfrid mi podsúval argumenty veľmi blízke tým, ktoré použil v Benátkach a v Ríme brat Konštantín. Filozof drahý, oroduj za mňa a Ducha svätého za moju múdru reč, lebo vidíš, čo všetko od nej závisí!*“ (Ferko 2013, 430).

Posledný z uvedených prípadov predstavuje zmenu Metodových postojov k Byzancii. Spočiatku Metod, resp. aj Konštantín, vníma účasť na misii ako formu vyhnanstva: „*Musím pokladať za výhru, že som živý-zdravý, hoci vo vyhnanstve*“ (Ferko 2013, 31). Z ich replík i vnútorných monológov vyznieva túžba po návrate domov do Byzancie. Plynutím deja sa však tento Metodov cieľ mení. Následkom uvedomenia si, že v rodnej vlasti je už považovaný za cudzinca, rozhodne sa dožiť na Veľkej Morave a dokončiť tam svoje dielo. Zvyšuje sa tak jeho vedomie spolupatričnosti s Veľkomoravanmi. V tomto ohľade sa v diele výraznejšie tematizujú odidealizované geopolitické okolnosti Európy 9. storočia, najmä mocenské snahy Byzancie, Franskej ríše a Ríma: „*Misia medzi Slovienmi zaujíma obe metropoly len potiaľ, pokiaľ vyhovuje ich mocenským záujmom*“ (Ferko 2013, 79). V tejto súvislosti sa črtajú prejavy psychologickkej kresby postavy, ktorá je vo Ferkovom prípade najplastickejšia z rozoberaných próz. Dosahuje sa zvýšeným výskytom vnútorných monológov a prejavovaním emocionality v rámci replík či prehovorov rozprávača. Do popredia vystupujú najmä stvárnené pocity smútku či nepokoja z nepriaznivo sa vyvíjajúcej situácie v Byzancii: „*Už aj tak dosť bledý Konštantín Filozof skriedovel. Metod Zákonodarca pootvoril ústa, akoby sa chcel niečo spýtať, no iba naprázdno preglgol*“ (Ferko 2013, 57). Neskôr ide aj o pocit dezilúzie po návrate do Konštantínopolu: „*jemu, solúnskemu rodákovi, okato dávali najavo, že je cudzinec a navyše neprijemný*“ (Ferko 1985, 251). Metodov príbeh tu tak nie je podávaný s nádychom pátosu ako u Rábeka, ale s istou mierou tragickosti s dôrazom na prežívanie jednotlivca.

Vzťah Metoda a Svätopluka

Dôraz na zachytenie vzťahu Metoda a Svätopluka vyplýva z dejinných okolností 70. a 80. rokov 9. storočia. Metod figuruje ako predstaviteľ cirkevnej, Svätopluk zase svetskej moci. Interpretácia ich vzťahu je v rámci odborného diskurzu rôzna. Na jednej strane sa vyzdvihuje ich vzájomná

spolupráca pri christianizácii dobytých území¹⁰, na strane druhej sa Svätopluk vníma ako jedna z najväčších prekážok Metodovej činnosti¹¹. Príklon k jednému či druhému názorovému pólu závisí od kladného, resp. negatívneho hodnotenia Svätoplukovej osobnosti. V tejto otázke sa nezhodujú ani historici, preto nie je prekvapujúce, že sa v reflexii vzťahu Metoda a Svätopluka rozchádzajú aj autori umeleckých diel.

V Hurbanovej próze je vzťah Svätopluka a Metoda pomerne intenzívny a kladný. Obe postavy voči sebe vystupujú s úctou, čo vyplýva zo vzájomných oslovení: „*no uznaj, otče*“ (Hurban 2014, 29); „*velký král můj*“ (Hurban 2014, 29). Metod vystupuje ako Svätoplukov dôverník a radca. Netematizuje sa medzi nimi žiaden konflikt. Súvisí to s tým, že obe postavy sú reprezentantmi slovanskosti. Ak by stáli voči sebe v opozícii, tak by to nekorešpondovalo s Hurbanovou mýtovotvornou koncepciou dávnych slovenských dejín¹².

Vo Ferkových románoch je uvedený vzťah tiež značne intenzívny, no na rozdiel od Hurbanovho spracovania je ambivalentný. Kolíše medzi súladom a nesúladom týchto postáv, pričom najväčšia pozornosť sa tejto problematike venuje práve v románe *Svätopluk a Metod* (1985), čo vyplýva už z názvu diela. Ferko síce na viacerých miestach zdôrazňuje spoluprácu oboch protagonistov (Metod napr. krstí Svätoplukovho syna, pochováva jeho matku, pomáha mu pripútať dobyté územia krstom), no zároveň sa akoby neustále dostávajú do vzájomných konfrontácií vyplývajúcich z Metodovej prítomnosti v dodržiavaní zásad kresťanskej morálky: *nespúšťaj sa ako pohan. Áno, ako pohan, – predišiel Svätoplukovu námietku. – Bojuješ proti pohanom a si horší než oni*“ (Ferko 1985, 144). Priepasť medzi nimi sa stále viac prehľbuje, pretože Svätopluk opakovane požaduje od Metoda tajomstvo výroby ničivej zbrane – byzantského ohňa, ktoré mu Metod nemôže prezradiť, lebo ho v skutočnosti nepozná: „*si mocný vladár, no keby ta väčšmi ako oheň skazy zaujímal oheň života, bol by si aj vladárom prezieravým. [...] Ja ti pre tú budúcnosť zanechávam silu zákonov a viery, ktorú si ty, pokiaľ ti priamo neslúži, tak málo vážiš*“ (Ferko 1985, 322). Ide v podstate o leitmotív ich vzájomných nezhôd a tiahne sa naprieč celým románom.

V Rábekovej reflexii sa vzťah Metoda a Svätopluka javí ako málo intenzívny. V jednotlivých scénach sa objavuje minimum vzájomných interakcií týchto postáv. Ide však o premyslený autorský zámer. Ťažisko románu totiž predstavuje dejová línia týkajúca sa Svätopluka, ktorý prichádza na sklonku života anonymne do kláštora¹³. Stretáva sa s Gorazdom, s ktorým začnú

¹⁰ Kladné hodnotenie Svätopluka vo vzťahu k Metodovi je príznačné napr. pre Lubomíra E. Havlíka, podľa ktorého možno počítať „s tesnou spoluprací svetské moci reprezentované kráľom Svätoplukom a mocí duchovní, predstavovanou arcibiskupom Metodějem“ (1994, 47). Podobne Richard Marsina konštatuje vzájomnú závislosť medzi územno-politickým rozširovaním ríše a upevňovaním kresťanstva Metodom: „tak, ako sa za panovania Svätopluka I. rozširovala aj územne moc a vplyv Veľkej Moravy, rozširoval sa aj okruh Metodovej pôsobnosti“ (2012, 76).

¹¹ Negatívny postoj k Svätoplukovi zastával napr. Ján Dekan, ktorý zdôrazňuje Svätoplukov príklon k latinskej liturgii, od ktorého odvodzuje až „protinárodný charakter jeho dobrodružnej veľmocenskej politiky“ (1976, 166). Kompromisné stanovisko prezentuje František Dvorník, ktorý síce uvažuje nad príčinami nezhôd medzi Svätoplukom a Metodom, no zároveň uvádza, že Svätoplukova politika vytvorila podmienky aj pre rozširovanie Metodovho pôsobenia (1970, 172-179).

¹² Samotný motív svadby Svätopluka s Bořivojovou sestrou Hurban explicitne štylizuje ako výnimočnú archetypálnu udalosť v národnom živote, ktorá sa odohrala v dávnej dobe národnej slávy: „*Oj, Slováci, viem ja o inej svadbe, než sú tieto vaše svadby, ale to bolo veľmi dávno, dávno pred naším storočím*“ (Hurban 2014, 11).

¹³ Ide o aktualizáciu povesti o Svätoplukovi, ktorá sa tradovala v nitrianskom regióne. Svätopluk podľa nej krátko pred smrťou vstúpil anonymne do kláštora na Zobore. Cestou zabil koňa a ukryl svoj meč. Mníchom prezradil svoju identitu až na smrteľnej posteli. Túto povesť zaznamenal Kosmas v Kronike českej pravdepodobne od nitrianskych benediktínov počas svojej cesty do Ostrihomu. Vzhľadom na prostredie, ku ktorému sa príbeh viaže, ju Ján Steinhübel (2016, 262) nazýva ako „zoborská povesť“.

spomínať na minulosť, teda aj na okolnosti byzantskej misie. Svätopluk sa plnohodnotné informácie o Metodovi dozvedá až od Gorazda v kláštore, t. j. dávno po Metodovej smrti. Napriek tomu, že v priebehu deja teda neprichádzajú výraznejšie do styku, postava Metoda je kľúčová pre vývin Svätopluka. V úvode diela totiž Svätopluk pociťuje voči Metodovi výrazne negatívne emócie: „*Ten človek ma nemal rád. Znevažoval moju autoritu a dokonca ma napomínal! Aj s tým svojím bratom si chceli podmaniť náš ľud a pripojiť našu krajinu k Byzancii*“ (Rábek 2019, 38). Čím viac informácií sa postupne Svätopluk od Gorazda dozvie, tým zásadnejšie sa mení jeho vnímanie Metoda v smere od negatívneho ku kladnému postoj. V románe je preto veľmi dôležitá súhra lineárnej kompozičnej línie (Svätopluk a Gorazd v kláštore) a retrospektívy (spomienky na Konštantína a Metoda). V závere románu nastáva u Svätopluka morálny prerod, keď si uvedomí skutočný prínos Metoda pre Veľkomoravskú ríšu a jej obyvateľov: „*Aj Svätopluk je zamyslený. Pociťuje obdiv a úctu voči Metodovi*“ (Rábek 2019, 235). Prostredníctvom Svätoplukovho dejového oblúka autor nepriamo vyzdvihol a predstavil Metoda.

Metodove spory s franským duchovenstvom

Konflikty Metoda s franskými biskupmi, ktorí sa spolupodieľali na jeho trojročnom väznení, predstavujú jednu z kľúčových okolností jeho životopisu a značná pozornosť sa im venuje aj v rámci *Života Metoda*. Rozoberaní autori však tento fabulárny materiál spracovali rozdielne.

Hurban koncipuje tento spor na nadosobnej národnej úrovni ako konflikt slovanského a franského sveta. Prejavuje sa najmä odlišným vnímaním kresťanstva. V podaní franských misionárov sa nová viera prezentuje s negatívnym nádychom ako otroctvo či zotročovanie: „*nemeckí cisári s týmto náboženstvom zavádzali hneď aj desiatky a dane, porobu a otroctvo*“ (Hurban 2014, 23). Naopak kresťanstvo prinesené misionármi slovanského pôvodu je oslobodzujúce: „*Rastislav povolal do Nitry Cyrila a Metoda, slovanských apoštolov, ktorí ľud učili pravdu svätého evanjelia v slovenskom jazyku, keď preložili do tohto jazyka Písmo sväté. Až v Kristovom náboženstve cítili sa Slovinci slobodnými, lebo ním sa oslobodili od jarma pohanského otroctva*“ (Hurban 2014, 24). Hurban zostáva na tejto rovine, Metodovo väznenie vo svojej próze nepribližuje.

Ferko aj Rábek, naopak, vykreslili tento spor ako osobný konflikt Metoda s konkrétnymi franskými biskupmi. U oboch autorov patria scény zobrazujúce koncil, na ktorom je Metod neprávom súdený, medzi najplastickjšie. Dosahuje sa to aj tesným afirmatívnym nadväzovaním na *Život Metoda* ako predlohový text. V týchto scénach možno vystopovať početné alúzie, resp. preberanie konkrétnych replík z predlohy. Dišputu na tomto koncile teda obaja autori spracovali obdobne, rozchádzajú sa však vo vyobrazení Metodovho väznenia v kláštore. Ferko venuje tejto problematike takmer tretinu románu *Svätopluk a Metod*. Kruté zaobchádzanie s väzňami tematizuje v minimálnej miere, zameriava sa najmä na aspekt neslobody. Zdôrazňuje, že Metod skrátka nemôže z kláštora odísť. Je mu však umožnené pracovať v skriptóriu, popri tom študuje mnohé spisy, zapisuje životopis Konštantína a pomáha ľuďom, ktorí prichádzali do kláštora: „*dávno mu prestali víriť hlavou veľké starosti. Zato každý deň sa dozvedal, žena ktorého voliara dostala trasavku, aké čary robia remenári pri šití sediel a prečo kláštorné kačky hrdúsi po nociach strašný vkolak*“ (Ferko 1985, 42).

Väznenie Metoda v Rábekovej interpretácii má odlišný charakter. Na rozdiel od Ferka sa zameriava na naturalistické vyobrazenie krutosti mníchov, ktorí Metoda trýznili: „*Metod má už od zimy modrastú tvár a trasie sa na celom tele*“ (Rábek 2019, 191). Uvedený prístup môže pripomínať kompozičný element žánru legendy passio – utrpenie, v ktorom sa kladie dôraz na trýznenie, mučenie, príp. askézu zobrazovaného svätca. Takéto uvažovanie podporuje aj ďalšia scéna, v ktorej Metod nereaguje na trýznenie vzburou, ale obrátením sa k modlitbe, k Bohu. Metod je tu tak

stavaný do pozície mučeníka: „Vnútri si odkladá premočený plášť, utiera si mokré vlasy a tvár. Potom si pomaly klaká na kľačadlo pod kríž a nemo, prosebne pozerá na Ukrižovaného. Berie do rúk kódex s gréckym textom Apoštola, ktorý nosil vždy so sebou a ktorý mu napodiv nechali. Hľadá v ňom Pavlov list Efezanom a číta slová, ktoré sú preňho teraz také aktuálne“ (Rábek 2019, 192).

Metod a české knieža Bořivoj

V českom kultúrnom prostredí sa zachovala tradícia, v rámci ktorej sa vyzdvihuje, že české knieža Bořivoj bol pokrstený Metodom. Tento akt sa interpretuje ako počiatok kresťanstva v Čechách. Motivické jadro tejto udalosti spočíva v tom, že Bořivoj prichádza na Svätoplukov dvor, ako pohanovi mu však nie je povolené sedieť za jedným stolom s kresťanmi. Metod Bořivoja vyzve, aby sa nechal pokrstiť a predpovedá mu aj úspech v jeho panovníckej kariére v Čechách. V istom zmysle sa tu aktualizujú Metodove prorocké schopnosti, na ktoré sa výraznejšie poukazuje v *Živote Metoda*. Tam sa však prorokovanie týka kniežaťa Vislanov a Svätopluka. Po vykonaní Bořivojovho krstu sa ešte uvádzajú dary, ktoré dostal od Metoda: vyslal do Čiech kňaza Kaicha a v Hradci bol založený kostol. Takto načrtnutý bořivojovský motív sa zaznamenal napr. v *Kristiánovej legende* a z nej čerpajúcich legendách, ale aj v stredovekých kronikách počnúc Kosmovou Kronikou českou¹⁴. Je však zaujímavé, že v dobových pamiatkach viažucich sa na veľkomoravský literárny okruh tento motív absentuje.

Z rozoberaných próz sa na bořivojovský motív v najväčšej miere viaže Hurbanov text. Vzťahy Veľkej Moravy a Čiech, ktoré sa utvrdia prostredníctvom svadby, predstavujú kľúčové dejovú zápletku. Podmienkou tejto svadby je rozšírenie kresťanstva do Čiech. Túto úlohu Hurban pripisuje Metodovi: „*tento slovanský apoštol sa neuspokojil s tým, že získal pre Krista Bořivoja a jeho dvor, zaumienil si, že sa pokúsi obmäkčiť aj srdce národa a osvietiť jeho myseľ*“ (Hurban 2014, 33), pričom sa zároveň zdôrazňuje nadšené prijatie slovanského kresťanstva Čechmi: „*nikdy nepočuli títo českí pohania tak zreteľne hovoriť o bohu, a hoci im mnohé zostalo záhadou, predsa ich celá táto reč prenikla*“ (Hurban 2014, 35). Spojenectvo Veľkej Moravy a Čiech tak stojí jednak na zväzku štátno-politickom (svadba Svätopluka a Bořivojovej sestry), jednak na zväzku náboženskom (kresťanstvo sprostredkované Metodom).

S motívom Bořivojovho krstu pracuje aj Ferko, avšak iným spôsobom ako Hurban. Christianizácia Čiech predstavuje u Ferka spôsob na rozšírenie Svätoplukovej sféry vplyvu. Proti Bořivojovi vypukla vzbura, ktorú Svätopluk potlačil, aby ho podporil. Donútil ho však prijať krst od Metoda, čím si ho zároveň podriadil. Tematizuje sa aj stavba kostola: „*Vezmem časť relikvií Klimenta mučeníka, - navrhol Metod. – Jeho pamiatke zasvätime kostol v Hradci*“ (Ferko 1985, 198). Ako skutočný dôvod tejto výpravy do Čiech sa však v románe opäť uvádza znovunastolenie pomerov v Čechách. Ferkova aktualizácia bořivojovského motívu korešponduje s celkovým demytizujúcim a odidealizovaným charakterom diela. Rábek s týmto motívom nepracuje. Možno to prisudzovať tomu, že tematicky sa jeho román tesne viaže na osnovu *Života Metoda*, ktorý Bořivojov krst neeviduje.

Funkcia postavy Metoda v štruktúre diela

Rozdielnosť v spracovaní Metoda ako literárnej postavy panuje aj v odlišnej funkcii, ktorá sa mu v štruktúre jednotlivých próz pripisuje. V Hurbanovej próze je Metodovou hlavnou úlohou podnietiť Svätopluka, aby sa oženil s nevestou slovanského pôvodu – Bořivojovou sestrou, s čím

¹⁴ Porovnaj štúdiu Dušana Třeštíka: *Bořivoj a Svatopluk – Vznik českého státu a Velká Morava* (1985).

súvisí aj christianizačná činnosť v Čechách. V závere prózy je to taktiež Metod, kto Svätopluka nakoniec zosobáša. Dejový oblúk týkajúci sa svadby sa v podstate otvára aj uzatvára za Metodovej prítomnosti.

Vo Ferkových románoch sa vyzdvihuje skôr praktický dosah Metodovej činnosti. Pripisujú sa mu zásluhy za schválenie slovanskej liturgie, zavedenie právneho poriadku a preklad bohoslužobných textov. Na Velkej Morave figuruje ako mediátor v sporoch Rastislava a Svätopluka. Po návrate z franského zajatia sa zase zdôrazňuje jeho účasť na christianizácii dobytých území, čím Svätopluk upevňoval svoju moc. V Rábekovom prípade je Metod zo začiatku v ústraní, až do Konštantínovej smrti má skôr pomocnú funkciu. Väčší textový priestor mu je venovaný až po vysvätení za arcibiskupa. Hlavné zásluhy pri obhajobe slovanskej liturgie sa pripisujú Konštantínovi. Z činnosti na Velkej Morave sa pozornosť upriamuje najmä na Metodovu vieroučnú a prekladateľskú činnosť. Jeho hlavný prínos spočíva v tom, že pre ostatné postavy sa svojou zbožnosťou a kladnými charakterovými vlastnosťami stáva vzorom hodným nasledovania, podobne ako svätci v stredovekých legendách. Môžeme si to všimnúť najmä v súvislosti s postavou Gorazda, ktorý po stretnutí so solúnskymi bratmi zanechá svetský život a stane sa kňazom, a s postavou Svätopluka, ktorý sa mravne rehabilituje až v momente, keď si uvedomí čistotu Metodovho charakteru.

Medzitextové nadväzovanie

Všetky rozoberané prózy sú v istom zákonitom vzťahu k stredovekým zachovaným pamiatkam, pretože tie tvoria základ našich predstáv o udalostiach v časoch Velkej Moravy. Rozdielnosť sa však ukazuje v miere záväzného rešpektovania týchto predlohových textov. Hurban aktualizovaním bořivojského motívu nadväzuje najmä na spomínané pamiatky českej proveniencie. Východiskový fabulárny materiál však prispôsobuje dobovým národným zámerom.¹⁵ Naopak Ferko a Rábek sa pridávajú skôr moravsko-panónskych legiend, t. j. *Života Konštantína a Života Metoda*, ale aj ďalších príbuzných textov. Obaja autori preberajú z východiskových textov repliky a motívy, s ktorými tvorivo narábajú. Ferko však s predlohami pracuje voľnejšie, vytvára aj množstvo vlastných scén a interakcií postáv. Pre Rábeka je typická dôslednosť v afirmatívnom zachovávaní intencie pôvodných pamiatok a výraznejšie sa od nich neodkláňa¹⁶. Korešponduje to tak s jeho autorským zámerom, ktorým je v podstate prerazovať posolstvo týchto textov pre moderného čitateľa.

¹⁵ Pre Hurbanov prístup k historickej próze je charakteristické, že s historickými faktami narábala pomerne voľne a prispôboval ich pragmatickým účelom, ktoré svojimi textami sledoval: „Hurban nepíše vedeckú štúdiu, ale v mýtizačne založenom geste kanonizuje legendu“ (Bílik 2014, 477). Hurban teda nedodržiaval odstup od zobrazovanej minulosti, ale ju reflektoval cez prizmu vlastnej dobovej situácie: „s reáliami narábala voľnejšie, nielenže si ich prispôboval, ale ich aj hodnotil spod zorného uhla súčasného chápania vlastníctva (dokonca viaceré súčasné názory na vlastníctvo vkladal do úst svojich hrdinov)“ (Kraus 1999, 99).

¹⁶ Takáto dôslednosť v zohľadňovaní východiskových textov bola typická práve pre postupy medzitextového nadväzovania v stredoveku, resp. v literatúre starších období. Kládol sa dôraz na záväzné rešpektovanie predloh a vzorov, dodržiavali sa estetické normy a pravidlá. Autorská individualita stála v ústraní. Takýto typ nadväzovania možno označiť ako afirmatívne, súhlasné, nepolemické nadväzovanie. Porovnaj publikáciu Marty Kerulovej *Recepčno-interpretačné osobitosti textov staršej slovenskej literatúry* (1992). Pre súčasnú literatúru, najmä v súvislosti s postmodernou, je skôr typický opačný prístup, t. j. dekonštrukcia pretextu v posttexte postupmi paródie, ironie či subverzie. Takýto typ nadväzovania možno označiť ako kontroverzné, nesúhlasné, polemické nadväzovanie. Porovnaj publikáciu Tibora Žilku *(Post) moderná literatúra a film* (2006). Je preto zaujímavé, resp. netradičné, že Rábek sa ako súčasný autor prikláňa k postupom typickým pre staršiu literatúru.

Záver

Na základe analyticko-interpretáčného uchopenia a komparácie skúmaných historických próz sme dospeli k záveru, že v rámci slovenskej prozaickej tvorby sa napriek istým diferenciam (reflexia vzťahu Svätopluka a Metoda; tematizácia rôznych životopisných údajov, aktualizácia rozdielnych predlohových textov) zachováva výlučne kladná predstava o postave Metoda. U Hurbana a Rábeka sa kladie dôraz najmä na jeho prínos v duchovno-kultúrnej, u Ferka zase v administratívno-právnej oblasti. Možno zároveň sledovať isté kolísanie medzi mýtizáciou (Hurban), demýtizáciou (Ferko), glorifikáciou (Rábek) postavy. Najplastickejším vyobrazením Metoda sú Ferkove romány s výrazným presahom do psychologizácie postavy. U Hurbana sa vlastná charakterová špecifickosť prispôsobuje národným ideám obsiahnutým v diele, u Rábeka je zase vyobrazenie Metoda do značnej miery limitované tým, že autor na postavu nazerá ako na svätca. Preto uňho vyzdvihovanie všeobecného prevažuje nad individuálnym. Napriek naznačeným rozdielom vo vykreslení Metoda ako literárnej postavy svedčia rozoberané texty o tom, že záujem o túto významnú osobnosť v slovenskom kultúrnom priestore neútláča od stredoveku až do dnešných čias.

REFERENCES

- Bílik, René. 2008. Historický žáner v slovenskej próze. Bratislava.
- Bílik, René. 2014. Pragmatický romantik. In Hurban, Jozef, Miloslav. Prózy a články. Bratislava, 473-781.
- Dekan, Ján. 1976. Veľká Morava. Doba a umenie. Bratislava.
- Dvorník, František. 1970. Byzantské mise u Slovanů. Praha.
- Ferko, Milan. 2013. Svätopluk a Metod I. Bratislava.
- Ferko, Milan. 1985. Svätopluk a Metod. Bratislava.
- Gallik, Ján. 2016. Sv. Cyril a Metod v slovenskej poézii 20. a 21. storočia [Sts. Cyril and Methodius in Slovak Poetry of the 20th and 21st Century]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 9/2, 98-105.
- Havlík, E. Lubomír. 1994. Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů. Brno.
- Hurban, Jozef Miloslav. 2014. Prózy a články. Bratislava.
- Ivanič, Peter. 2021. Ss. Cyril and Methodius in the slovak literature of the 20th century. In Спектрап [Spectar] 39/77, 169-186.
- Kákošová Zuzana. 2013. Veľká Morava v slovenskej dráme 20. storočia. In Slová Slovanov. Bratislava, 76-88.
- Kerulová, Marta. 1992. Recepčno-interpretáčné osobitosti textov staršej slovenskej literatúry. Nitra.
- Krajčovič, Rudolf. 1985. Veľká Morava v tisícročí. Bratislava.
- Kraus, Cyril. 1999. Slovenský literárny romantizmus. Martin.
- Liba, Peter – Lauková, Silvia. 2012. Svätý Cyril a svätý Metod v slovenskej literatúre. Nitra.
- Liba, Peter – Lauková, Silvia. 2013. Medzi trvaním a dejinami. Nitra.
- Lukáčová Martina. 2018. Literárnohistorická reflexia cyrilo-metodského odkazu v dejinách slovenskej literatúry. In Ivanič, Peter et al. Cyrilometodějská tradice v novodobých československých dějinách. Zlín, 113-128.
- Marsina, Richard. 2012. Metodov boj. Bratislava.
- Mocná, Dagmar – Peterka, Josef et al. 2004. Encyklopedie literárních žánrů. Praha.
- Rábek, František. 2019. Tajomstvo Zoborského kláštora. Marianka.
- Ratkoš, Peter. 1977. Veľkomoravské legendy a povesti. Bratislava.

- Steinhübel, Ján.* 2016. Nitrianske kniežatstvo. Bratislava.
- Škoviera, Andrej.* 2013. Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov. Bratislava.
- Škvarna, Dušan.* 2012. Cyrilo-metodský obraz v slovenskej kultúre 19. storočia. Premena tradície na kult a ich podoby. In Panis, Branislav – Ruttkay, Matej – Turčan, Vladimír (eds.). Bratia, ktorí menili svet – Konštantín a Metod. Bratislava, 187-212.
- Třeštík, Dušan.* 1985. Bořivoj a Svatopluk – vznik českého státu a Velká Morava. In Poulík, Josef – Chropovský, Bohuslav et al. Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha, 273-301.
- Žilka, Tibor.* 1987. Poetický slovník. Bratislava.
- Žilka, Tibor.* 2006. (Post)moderná literatúra a film. Nitra.

PhDr. Dominik Vančo, PhD.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of Slavic Philology
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Slovakia
dominik.vanco@ukf.sk